

Η Ελλάδα ως χώρα αποστολής φοιτητών στα πανεπιστήμια της Γαλλίας 1975-90

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΜΕΛΟΣ

ΗΕΡΓΑΣΙΑ αυτή έχει ένα κύριο στόχο και ένα δευτερεύοντα. Ο κύριος στόχος είναι η κατά το δυνατόν πληρέστερη ποσοτική ανάλυση του σώματος των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια την τελευταία δεκαετία (1975-1990). Οι παράμετροι που θα μας απασχολήσουν είναι τέσσερις: φύλο, επίπεδο σπουδών, κλάδος επιστήμης, περιοχή εγγραφής (περιοχή Παρισίων / επαρχία). Θα προσπαθήσουμε αφ' ενός μεν να παρακολουθήσουμε τη διαχρονική εξέλιξη αυτών των παραμέτρων, αφ' ετέρου δε να τις αλληλοσυσχετίσουμε. Τα στατιστικά στοιχεία, στα οποία θα βασιστούμε, προέρχονται από την Στατιστική Υπηρεσία του υπουργείου Παιδείας της Γαλλίας¹. Στο δευτερεύοντα στόχο θα προσπαθήσουμε από τη μια να θίξουμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται (επιτρέπεται) η μετακίνηση για σπουδαστικούς λόγους, από την άλλη να υπογραμμίσουμε εκείνες τις μεταβολές των ποσοτικών στοιχείων, που πιθανόν να υποδηλώνουν την παρέμβαση κάποιας εκπαιδευτικής πολιτικής, είτε από την πλευρά της Γαλλίας, ως χώρας υποδοχής Ελλήνων φοιτητών, είτε της Ελλάδας, ως χώρας αποστολής φοιτητών.

1. Σύντομες γενικές αναφορές πάνω στο φαινόμενο των σπουδών στο εξωτερικό

Η μετακίνηση για εκπαιδευτικούς λόγους είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας (με κύριο χαρακτηριστικό τη μονόδρομη κίνηση από την υπανάπτυκτη περιφέρεια στα εκάστοτε ανεπτυγμένα κέντρα). Όμως, τον τελευταίο αιώνα έχουμε την, συν τω χρόνω, επεξεργασία μιας σειράς επισήμων και/ή ατύπων πολιτικών που στόχο είχαν τη στήριξη, την οργάνωση και την εκμετάλλευση της σύμφυτης του ανθρώπου μετακίνησης για σπουδαστικούς λόγους. Στην αρχή ήταν οι χώρες υποδοχής φοιτητών (μεγάλες δυνάμεις του πλανήτη – συνήθως [πρώην] αποικιακές δυνάμεις) οι οποίες πολύ γρήγορα διείδαν, μέσω της υποδοχής και εκπαίδευσης ξένων φοιτητών, ένα πρόσφορο και αποτελεσματικό τρόπο προώθησης των ιδιαίτερων συμφερόντων τους. Στη

συνέχεια ακολούθησαν, ιδίως μετά τη δεκαετία του '50, οι χώρες αποστολής (συνήθως χώρες υπό ανάπτυξη – πρώην αποικίες) οι οποίες πίστευαν ότι η εφαρμογή μιας πολιτικής αποστολής φοιτητών θα πρόσφερε τη δυνατότητα της δημιουργίας, σε σύντομο χρονικό διάστημα, μιας εθνικής ελίτ που θα μετέφερε την απαραίτητη για την ανάπτυξή τους τεχνογνωσία. Τέλος, δεν θα πρέπει να υποβαθμίζουμε την άτυπη πολιτική των κυρίως ενδιαφερομένων, δηλαδή των ξένων φοιτητών, που ως φορείς των επισήμων πολιτικών εκμεταλλεύτηκαν προς ίδιον όφελος (κοινωνικής και οικονομικής τους ανέλιξης) τις δυνατότητες που τους δόθηκαν.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των πολιτικών ήταν να φτάσουμε στη δεκαετία του '80 να έχουμε, σύμφωνα με την Ουνέσκο, 1.000.000 ξένους φοιτητές στον κόσμο. Κατά λογική συνέπεια, αφ' ενός μεν η φυσική ανθρώπινη δραστηριότητα (ανάγκη) της σπουδαστικής μετακίνησης μετατράπηκε σε μια τεράστια –παγκόσμιου ενδιαφέροντος– βιομηχανία, αφ' ετέρου δημιουργήθηκε η επείγουσα ανάγκη αναθεώρησης των προηγούμενων πολιτικών και αναζήτησης μεθόδων ελέγχου της ανεξέλεγκτης πια φοιτητικής (;) μετανάστευσης.

Η λεπτομερής παρουσίαση αυτών των πολιτικών δεν είναι αντικείμενο αυτής της εργασίας².

Σε όσα ήδη αναφέραμε, η Ελλάδα μοιάζει μια ιδιαίτερη περίπτωση για τουλάχιστον τρεις σοβαρούς λόγους. Πρώτον, καταστρατηγεί το θεμελιώδη κανόνα της φοιτητικής μετακίνησης (από την περιφέρεια στο κέντρο). Η παρουσία χιλιάδων Ελλήνων φοιτητών σε χώρες, κατά τεκμήριο, λιγότερο ανεπτυγμένες από την ίδια (ακόμα και στα Σκόπια) το μαρτυρεί. Δεύτερον, αν και μη πρώην αποικία είναι ανάμεσα στις σημαντικότερες χώρες αποστολής φοιτητών στον κόσμο (χαρακτηριστικό των υπό ανάπτυξη νέων κρατών)³. Τρίτον, και ίσως το σημαντικότερο, η Ελλάδα ουδέποτε, απ' όσο γνωρίζουμε, δεν σχεδίασε και δεν εφάρμοσε μια πολιτική, ούτε ως χώρα αποστολής, ούτε ως χώρα υποδοχής φοιτητών⁴.

Αν όμως η Ελλάδα δεν είχε τέτοια πολιτική, η Γαλλία ήταν από τις πρώτες χώρες που ανέπτυξαν πολιτικές έλξης ξένων φοιτητών, με στόχο τη στήριξη και προώ-

θηση των γαλλικών συμφερόντων στον κόσμο. Στα πλαίσια, μάλιστα, μιας τέτοιας πολιτικής θα έπρεπε να δούμε την υπογραφή σειράς μορφωτικών συμφωνιών μεταξύ Ελλάδας - Γαλλίας, που προέβλεπαν, εκτός των άλλων, την ανταλλαγή φοιτητών και την αμοιβαία αναγνώριση πτυχίων⁵.

Έτσι, η μεν Γαλλία εκμεταλλεύτηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις διμερείς

φοιτητών στη Γαλλία.

Το 1974 οι Έλληνες ήταν η έβδομη πιο σημαντική ομάδα ξένων φοιτητών (μετά τις τρεις χώρες του Μαγκρέμπ, τις ΗΠΑ, το Λίβανο και το Νότιο Βιετνάμ). Το 1977, ήταν πέμπτη, το 1981 έβδομη και το 1984 έβδομη (μετά τις χώρες του Μαγκρέμπ, το Λίβανο, το Καμερούν και τη Μαδαγασκάρη). Όπως γίνεται φανερό, την περίοδο 1974-1984, οι Έλληνες φοιτητές ήταν η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή ομάδα φοιτητών (συνεπώς και κοινοτική). Όμως το 1989, σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας του γαλλικού υπουργείου Παιδείας, στα πλαίσια της ομάδας των φοιτητών από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στα γαλλικά πανεπιστήμια, οι φοιτητές από τη Δυτική Γερμανία, την Πορτογαλία και την Ισπανία έχουν υπερβεί αριθμητικά τους Έλληνες φοιτητές.

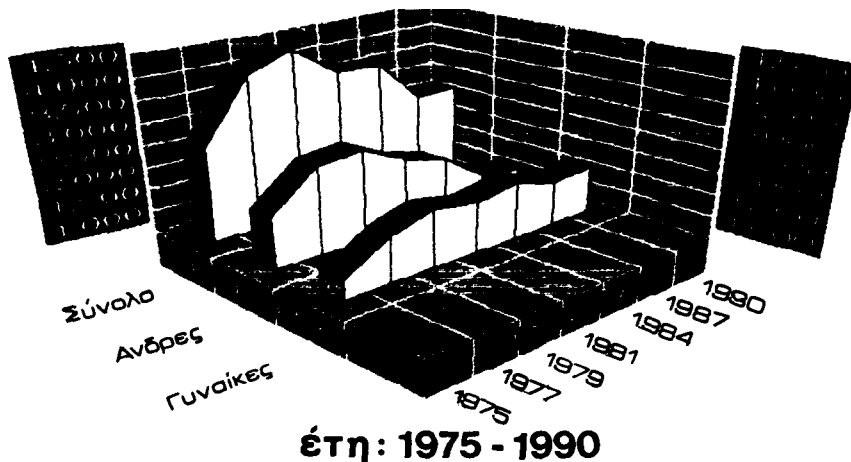
Εδώ έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι σύμφωνα με μερικές τουλάχιστον γαλλικές αναλύσεις για την αξία των ξένων φοιτητών στη Γαλλία, οι χώρες αποστολής χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες αξιολόγησης: τις πρώην γαλλικές αποικίες (συνέχιση της γαλλικής επιρροής), τις ανεπτυγμένες χώρες (κύρος για τα γαλλικά πανεπιστήμια) και τις «αδιάφορες» (με σχετική μόνο αξία, που έχει να κάνει με την παγκόσμια εικόνα της Γαλλίας). Σε αυτή την τελευταία κατηγορία κατατάσσονται οι Έλληνες φοιτητές (οι αναλύσεις αυτές ατόνησαν μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα). Γι' αυτό, σε κάθε προσπάθεια περιορισμού του συνολικού αριθμού των ξένων φοιτητών στη Γαλλία, οι Έλληνες φοιτητές ήταν από τους πρώτους στόχους (και μάλιστα με σχόλια όχι ιδιαίτερα κολακευτικά για τους Έλληνες)⁷.

3. Έλληνες φοιτητές ανά επίπεδο σπουδών: 1975-1990

Πριν ξεκινήσουμε την παρουσίαση των στοιχείων αυτής της παραγράφου, θα έπρεπε να πούμε ότι το γαλλικό πανεπιστημιακό σύστημα χωρίζεται σε τρεις κύκλους σπουδών. Ο πρώτος περιλαμβάνει δύο έτη (DEUG), ο δεύτερος επίσης δύο (Licence, Maitrise), ενώ ο τρίτος αντιστοιχεί στις μεταπτυχιακές σπουδές της ελληνικής ορολογίας και περιλαμβάνει τα πτυχία DEA και Doctorat.

Ο πρώτος κύκλος σπουδών εμπεριέχει τους Έλληνες φοιτητές που ξεκινούν σπουδές στη Γαλλία (βλ. σχεδ. II). Από το 1975 έως το 1978, ο αριθμός τους αυξάνεται από 1.170 σε 1.904, αλλά ποσοστιαία, σε σχέση με το σύνολο των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια, η παρουσία τους μένει κατ' ουσία αμετάβλητη (από 44,10% σε 44,79%). Στη συνέχεια και έως το 1986 παρουσιάζεται μια κατα-

Ελληνες Φοιτητές στη Γαλλία

έτη: 1975 - 1990

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ I

μορφωτικές συμβάσεις, για την ευδωχή της πολιτικής της (χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι μορφωτικές συμβάσεις ήταν υπόθεση του υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας, βάσει δε τέτοιας συμφωνίας ιδρύθηκε και εξαπλώθηκε το δίκτυο του γαλλικού ινστιτούτου στην Ελλάδα). Η δε Ελλάδα, μην έχοντας συγκεκριμένη πολιτική, όχι μόνο δεν επωφελήθηκε από την ισοτιμία και την αμοιβαιότητα των συμβάσεων (πλην ίσως κάποιων που «είχαν την ευκαιρία» να σπουδάσουν με υποτροφία στη Γαλλία) αλλά δεν ξέρουμε καν αν υπήρχε ή υπάρχει υπηρεσία που να γνωρίζει το περιεχόμενο και να παρακολουθεί την εφαρμογή των συμφωνιών.

Βέβαια, σήμερα με την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το τοπίο αλλάζει. Όμως, δεν είμαστε σίγουροι ότι αλλάζει η ουσία του θέματος...

2. Έλληνες φοιτητές στα γαλλικά πανεπιστήμια, σύνολο και ανά φύλο: 1975-1990

Η ελληνική φοιτητική παρουσία έχει έντονο και διαχρονικό χαρακτήρα στα γαλλικά πανεπιστήμια. Για παράδειγμα, το 1938 έχουμε ήδη 211 Έλληνες να φοιτούν σε αυτά⁸, ενώ το 1971 ο αριθμός τους ανέρχεται στους 790. Το 1974, έχουν ανέλθει στους 2.109.

Οι Έλληνες φοιτητές στα γαλλικά πανεπιστήμια το 1975 ήταν 2.638. Τα επόμε-

να πέντε χρόνια αυξάνονται με εντονότατο ρυθμό και φτάνουν τις 4.384 το 1979 (αύξηση περιόδου 1975-1979 66,19%, αύξηση περιόδου 1971-1979 454,94%!) (βλ. σχεδ. I).

Στη συνέχεια, ξεκινά μια περίοδος συνολικής πτώσης του αριθμού των Ελλήνων φοιτητών στη Γαλλία, η οποία μπορεί να χωριστεί σε τρεις υποπεριόδους. Στην πρώτη, 1980-1982, έχουμε ελαφριά υποχώρηση του συνολικού αριθμού τους από τις 4.037 στις 3.882. Στη δεύτερη, 1983-1987, παρατηρείται έντονη μείωση από τις 3.749 στις 2.663. Στην τρίτη, 1988-1990, υπάρχει μια ουσιαστική σταθεροποίηση γύρω στις 2.650. Το 1990, συγκεκριμένα, ο αριθμός των Ελλήνων φοιτητών ήταν 2.659 (συνολική μείωση περιόδου 1979-1990 39,35%).

Οι Ελληνίδες αντιπροσώπευαν το 1975 το 36,6% του συνολικού αριθμού των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια. Σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου το ποσοστό τους αυξάνεται. Το 1979, περνούν για πρώτη φορά το 40% (41,15%), το 1982 το 45% (46,03%) και πολύ σύντομα, το 1985 το 50% (52,10%). Τα επόμενα χρόνια, οι γυναίκες κυριαρχούν, αφού στα τελευταία στοιχεία οι Ελληνίδες αντιπροσωπεύουν τα 3/5 του συνόλου των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια.

Τέλος, κρίνουμε ενδιαφέρον να δώσουμε πολύ σύντομα το στίγμα των Ελλήνων φοιτητών μέσα στο σύνολο των ξένων

κόρυφη πτώση, τόσο του αριθμού τους, που πέφτει στους 617 (1986), όσο και του ποσοστού τους (21,31% το 1986). Την τελευταία περίοδο, από το 1987 και μετά, παρατηρείται ξανά μια αυξητική τάση (το 1990, 783 φοιτητές ή 29,45% του συνόλου⁸). Αν ο υποδιπλασιασμός των Ελλήνων που ξεκινούν σπουδές στη Γαλλία, κατά την περίοδο 1978-1986, συνεχιστεί με την εξάπλωση και ολοκλήρωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα, τότε η αύξησή τους από το 1987 και μετά πρέπει να θεωρηθεί κατ' αρχάς απρόσμενη και να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω έρευνας.

Ο δεύτερος κύκλος σπουδών δεν είναι ένας «καθαρός» κύκλος για τους Έλληνες φοιτητές. Από τη μια, αποτελείται από τους Έλληνες που καταφέρνουν να φτάσουν εδώ, έχοντας ξεκινήσει τις σπουδές τους στη Γαλλία, και από την άλλη, από τους Έλληνες που είναι κάτοχοι ελληνικού πανεπιστημιακού πτυχίου, αλλά για διάφορους λόγους δεν μπόρεσαν να πετύχουν ισοτιμία του πτυχίου τους και αναγκάζονται να κάνουν ένα ή και δύο έτη σπουδών σε προπτυχιακό επίπεδο⁹.

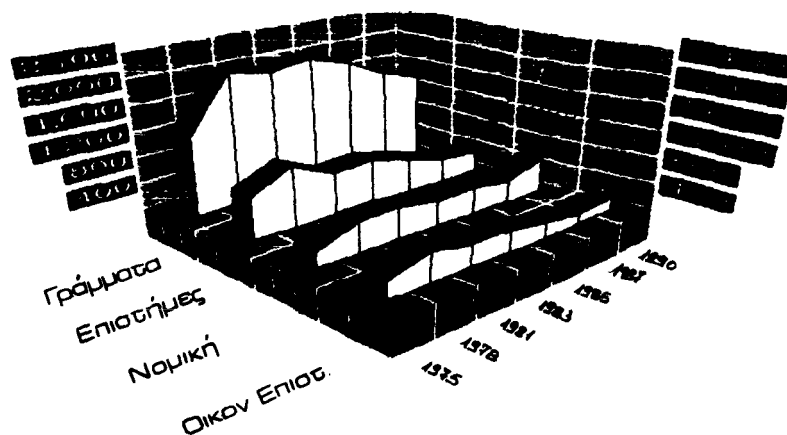
Ο απόλυτος αριθμός τους αυξάνει από το 1975 έως το 1978 (724-1.125) και στη συνέχεια μειώνεται διαρκώς έως το 1989 που φτάνει στους 654 φοιτητές, ενώ το 1990 ήταν 686. Το ποσοστό περνά από το 27,29% το 1975 στο 32,19% το 1982 και στη συνέχεια πέφτει στο 25,79% το 1990.

Ο τρίτος κύκλος σπουδών είναι κατά τη γνώμη μας ο πλέον ενδιαφέρων. Καταγράφει τη σημαντικότερη ίσως εξέλιξη της περιόδου και παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ελληνική ιδιαιτερότητα, σε σύγκριση με τους υπόλοιπους κοινοτικούς φοιτητές στη Γαλλία (οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειονότητα βρίσκονται στους δύο πρώτους κύκλους σπουδών).

Το 1975 οι μεταπτυχιακοί Έλληνες φοιτητές ήταν 672 ή 25,34%. Στη συνέχεια, παρουσιάζουν μεγάλη άνοδο και φτάνουν σε ένα αριθμητικό μέγιστο της τάξεως των 1.818 φοιτητών, το 1984. Την επόμενη ακριβώς χρονιά, το 1985, περνούν για πρώτη φορά το 50% (50,10%) και το 1986 έχουμε μέγιστο ποσοστό της τάξεως του 53,01% (δηλαδή πάνω από ένα στους δύο φοιτητές προετοιμαζαν ένα μεταπτυχιακό δίπλωμα!). Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται σημαντική πτώση και το 1990 έχουμε 1.190 φοιτητές σε αυτό το επίπεδο σπουδών ή το 44,75% του συνόλου των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια. Η τελευταία εξέλιξη νομίζουμε ότι δημιουργεί μια καινούργια πραγματικότητα, τις συντεταγμένες της οποίας δεν γνωρίζουμε, πιστεύουμε όμως ότι είναι σημαντικό να διερευνηθούν στο μέλλον¹⁰.

Σε ό,τι αφορά αυτή καθ' εαυτή την πρωτοκαθεδρία (και μερικώς κυριαρχία)

Έλληνες Φοιτητές ανά κλάδο Επιστήμης

ετη: 1975 - 1990

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ II

του τρίτου κύκλου, συνηθίζεται να αποδίδεται στην αναιμική ύπαρξη μεταπτυχιακών σπουδών στη χώρα μας. Όμως, η άποψη αυτή, χωρίς να είναι εσφαλμένη, είναι μονοδιάστατη.

4. Έλληνες φοιτητές ανά περιοχή εγγραφής (περιοχή Παρισίων / επαρχία) και επίπεδο σπουδών: 1975-1990

α. Ανά περιοχή εγγραφής

Πριν από την παράθεση των στοιχείων, θα έπρεπε να πούμε ότι η ευρύτερη περιοχή Παρισίων περιλαμβάνει τρεις διοικητικές περιφέρειες (ακαδημίες) Paris, Creteil, Versailles (σε σύνολο 25 που υπάρχουν στη Γαλλία), με συνολικά δεκαπέντε πανεπιστημιακά ιδρύματα (δέκα, τρία και δύο αντίστοιχα) σε σύνολο εβδομήντα δύο της Γαλλίας.

Το 1979, η μεγάλη πλειονότητα των Ελλήνων φοιτητών (2.585 ή το 59,02%) βρίσκεται στην ευρύτερη περιοχή Παρισίων. Το 1985, το ποσοστό αυτό μεγαλώνει ακόμα περισσότερο και φτάνει το 62,44%. Σε αντίθεση τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζεται μια σημαντική πτώση και το 1990 έχουμε «μόνο» το 48,89% στις τρεις παρισινές ακαδημίες (βλ. πίνακα I). Αυτά τα στοιχεία, παρά την πτωτική τάση των τελευταίων χρόνων, αντανακλούν εκείνο που απ' τη μια είναι κοινός τόπος για κά-

θε ξένο φοιτητή στη Γαλλία, κι απ' την άλλη το «κόκκινο πανί» κάθε γαλλικής εκπαιδευτικής πολιτικής σε αυτό τον τομέα (δηλαδή το γεγονός ότι «Γαλλία ίσον Παρίσι και Παρίσι ίσον Γαλλία»).

β. Ανά περιοχή και επίπεδο σπουδών

Το 1979 το 47,73% του πρώτου κύκλου ήταν στην περιοχή Παρισίων. Το 1985 ήταν το 40,69%. Ενώ το 1990 ήταν μόνο το 22,73%.

Στο δεύτερο κύκλο σπουδών, το 1979, είχαμε το 65,87% των Ελλήνων φοιτητών στο Παρίσι. Το 1985 ήταν το 62,64%. Ενώ το 1990 το ποσοστό τους έχει περιοριστεί στο 42,71%.

Το ποσοστό του τρίτου κύκλου στο Παρίσι ήταν το 1979 67,75%, το 1985 72,63% και το 1990 69,66%.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι από το 1979 έως το 1990 (και ιδιαιτέρως από το 1985 έως το 1990) η ούτως ή άλλως σχετικά περιορισμένη ελληνική παρουσία του πρώτου κύκλου σπουδών στην ευρύτερη περιοχή Παρισίων υποδιπλασιάζεται (-52,36%).

Το ίδιο ισχύει και για τους φοιτητές του δεύτερου κύκλου, όπου η μείωση ήταν της τάξεως του 35,16% (και εδώ από το 1985 και ύστερα).

Ο τρίτος κύκλος παρουσιάζεται ουσιαστικά σταθερός (67,75% το 1979, 72,63% το 1985, 69,66% το 1990).

Συνεπώς, μπορούμε να πούμε ότι η μεγάλη πλειονότητα των μεταπτυχιακών φοιτητών βρίσκεται στο Παρίσι, ενώ, αν-

τίθεται, η συντριπτική πλειονότητα των δύο άλλων κύκλων στην επαρχία.

Το φαινόμενο αυτό εξηγείται, κατά πάσα πιθανότητα, μέσω της γαλλικής εκπαιδευτικής πολιτικής (η ευρύτερη περιοχή των Παρισίων είναι κλειστή για τους προπτυχιακούς ξένους φοιτητές)¹¹. Έτσι, στο μεταπτυχιακό κύκλο, όπου η προσωπική επιλογή των φοιτητών εκφράζεται ελεύθερα, δύο στους τρεις Έλληνες φοιτη-

τές επιλέγουν το Παρίσι. Εκεί, όπου παρεμβαίνουν τα διοικητικά μέτρα, η εικόνα αντιστρέφεται. Το ενδιαφέρον, κατά την γνώμη μας, βρίσκεται στο ότι, ενώ έως το 1985 η γαλλική εκπαιδευτική πολιτική, αν και υπήρχε, είχε περιορισμένα αποτελέσματα¹², από το 1986 και μετά φαίνεται ιδιαίτερα αποτελεσματική, και μάλιστα όχι μόνο στον πρώτο κύκλο σπουδών, αλλά και στο δεύτερο¹³. Στο βαθμό που τα προβλήματα ισοτιμιών εκτονώνονται και ο δεύτερος κύκλος σπουδών «ξεκαθαρίζεται», περιλαμβάνοντας κατά κύριο λόγο Έλληνες φοιτητές, που ξεκίνησαν σπουδές στη Γαλλία (οι οποίοι βρίσκονται βασικά στην επαρχία), η πτώση του ποσοστού τους στην περιοχή Παρισίων μπορεί να κατανοηθεί. Όμως το κεντρικό ερώτημα παραμένει: τι αλλάζει από το 1986 και μετά, ούτως ώστε να δικαιολογείται η σημαντικότερη αλλαγή των ποσοστών, ειδικά στους δύο πρώτους κύκλους σπουδών; (δεδομένης της προτίμησης των Ελλήνων -και γενικά των ξένων-φοιτητών για το Παρίσι και της σχετικά αναποτελεσματικής πολιτικής διοχέτευσής τους στην επαρχία από την επίσημη γαλλική πολιτική). Δεν διαθέτουμε τα απαραίτητα στοιχεία για ν' απαντήσουμε σ' αυτό το ερώτημα, όμως θα θέλαμε να γνωρίζαμε τη γαλλική πολιτική σε ό,τι αφορά τα κοινοτικά προγράμματα φοιτητικής κινητικότητας¹⁴.

ΠΙΝΑΚΑΣ I

Γυναικείο ποσοστό συμμετοχής ανά κλάδο επιστήμης: 1975-1990.

	Νομική	Οικ/κες Επ/μες	Γράμματα	Επιστήμες	Ιατρική
1975/76	21,09	18,75	53,27	17,20	32,09
1980/81	34,59	21,17	57,74	22,40	32,18
1985/86	43,10	19,92	68,26	28,33	29,38
1990/91	51,11	33,95	73,32	34,73	36,50

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Έλληνες φοιτητές στο γαλλικό Πανεπιστήμιο ανά περιοχή εγγραφής (περιοχή Παρισίων-επαρχία) και επίπεδο σπουδών: 1975-1990.

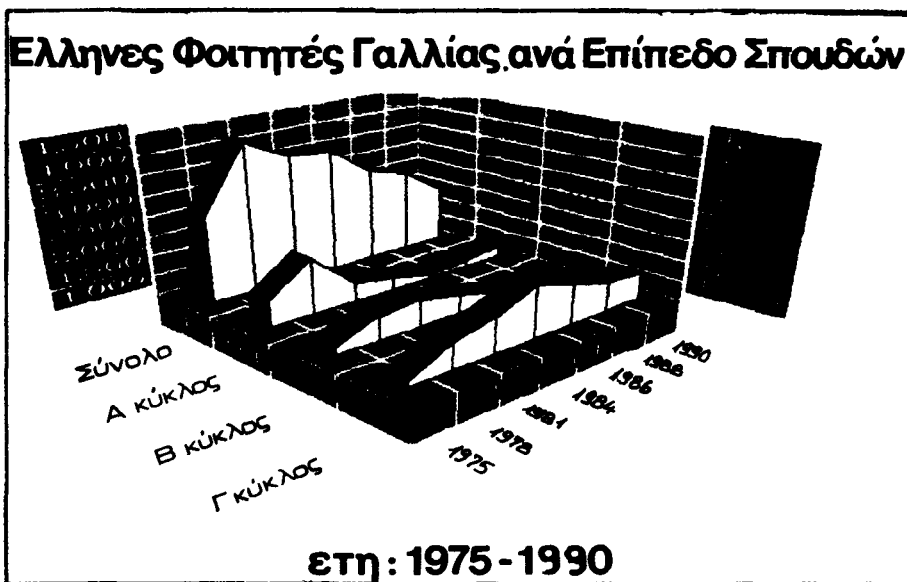
Ελληνες φοιτητές στην περιοχή Παρισίων							Ελληνες φοιτητές στην γαλλική επαρχία										
	A κύκλος σπουδών	%	B κύκλος σπουδών	%	Γ κύκλος σπουδών	%	Σύνολο κύκλων	%		A κύκλος σπουδών	%	B κύκλος σπουδών	%	Γ κύκλος σπουδών	%	Σύνολο κύκλων	%
1979/80	871	47,73	801	45,87	895	67,75	2.565	59,02	954	52,27	415	34,13	426	32,25	1.795	40,98	
1985/86	305	40,49	590	52,54	1.239	72,63	2.126	62,44	446	59,31	346	37,35	467	27,27	1.279	37,56	
1990/91	178	22,73	293	42,71	829	69,66	1.300	48,89	605	77,27	293	57,29	361	30,34	1.359	51,11	

5. Έλληνες φοιτητές ανά κλάδο επιστήμης: 1975-1990

Θα έπρεπε, πριν από οποιαδήποτε αναφορά, να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι η Γαλλία δεν ακολουθεί τη διεθνή κατάταξη σε κατηγορίες των πανεπιστημιακών τμημάτων ανά ευρύτερους κλάδους επιστημών, επιμένοντας στις παραδόσεις της, συνεπώς η σύγκριση με άλλες χώρες καθίσταται επισφαλής. Σε αυτή την εργασία θα παρουσιάσουμε τα στοιχεία με τη γαλλική κατάταξη, η οποία περιλαμβάνει τις κατηγορίες: Οδοντιατρική, Νομική, Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, Γράμματα (Lettres), Ιατρική, Φαρμακευτική, Πολυεπιστημονικότητα (Pluridisciplinaire), Θετικές Επιστήμες, Οικονομικές Επιστήμες.

Πάνω από το 97% των Ελλήνων φοιτητών, τόσο το 1975 όσο και το 1990, βρίσκονται στις εξής πέντε κατηγορίες: Νομική, Lettres, Ιατρική, Επιστήμες, Οικονομικές Επιστήμες. Με εξαίρεση την πέμπτη, που είναι η Ιατρική, η οποία κυμαίνεται γύρω στο 5% (4,91% το 1975, 5,12% το 1983, 5,23% το 1990), οι υπόλοιπες κατηγορίες βρίσκονται (ή βρίσκονταν) πάνω από το 10%. Σ' αυτές τις τέσσερις σημαντικές κατηγορίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια (βλ. σχεδ. III).

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ III

Η κυρίαρχη κατηγορία για τους Έλληνες φοιτητές (αλλά και για το σύνολο των ξένων φοιτητών της Γαλλίας) ήταν και είναι τα «Γράμματα». Το 1975 αντιπροσώπευαν το 46,20% των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια (1.223 φοιτητές). Το 1983, το ποσοστό είχε πλησιάζει το 55% (54,44% ή 2.041 φοιτητές), ενώ το 1990 το ποσοστό διατηρείται πάνω από το 50% (52,16% ή 1.387 φοιτητές). Έτσι μπορούμε να πούμε ότι ο ένας στους δύο Έλληνες φοιτητές στη Γαλλία βρίσκεται στα Γράμματα.

Η ταξινόμηση των υπολοίπων τριών κατηγοριών έχει τροποποιηθεί κατά τη διάρκεια των δεκαπέντε ετών που εξετάζουμε.

Η Νομική βρίσκεται το 1990 στη δεύτερη θέση, με το πολύ σημαντικό ποσοστό του 19,86%, εμφανίζοντας έντονη αύξηση από το 1983 και μετά. Το 1983 το ποσοστό ήταν 10,83% (τρίτη θέση) και το 1975 9,67% (τέταρτη θέση). Σε όλη την περίοδο 1975-1990, η Νομική έχει αυξήσει την παρουσία της κατά 105,38%. Φαίνεται ότι τα διάφορα κοινοτικά κέντρα αποφάσεων που βρίσκονται στη Γαλλία (ιδιαίτερα στο Στρασβούργο) έχουν συνεισφέρει σ' αυτή την εξέλιξη.

Στην τρίτη θέση, το 1990, βρίσκονται οι Θετικές Επιστήμες με 12,86%, όμως η παρουσία τους περιορίζεται συνεχώς. Το 1983, το ποσοστό ήταν 18,67% και το 1975 25,01%. Συνολικά, το ποσοστό των Επιστημών υποδιπλασιάστηκε (εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι το υψηλό ποσοστό των Επιστημών το 1975 ήταν η μεγαλύτερη ελληνική ιδιαιτερότητα, σε σχέση με την ομάδα των φοιτητών που προέρχονταν από τις κοινοτικές χώρες).

Στην τέταρτη θέση, το 1990, βρίσκονται οι Οικονομικές Επιστήμες με 7,22%. Το ποσοστό τους υποχωρεί σταθερά σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1975-1990. Το 1983 ήταν 9,20% και το 1975 10,88% (συνολική μείωση 33,64%).

5.1. Έλληνες φοιτητές ανά κλάδο επιστήμης και φύλο: 1975-1990

Ο πίνακας II έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Από τη μια μας δείχνει τη μεγάλη αύξηση της γυναικείας συμμετοχής στην πάροδο των δεκαπέντε τελευταίων ετών, από την άλλη, όμως, αποδεικνύει την ανισοκατανομή των γυναικών στους διάφορους κλάδους επιστημών.

Τα Γράμματα όχι μόνο κυριαρχούνται από τις Ελληνίδες (τρεις στους τέσσερις!), αλλά και παρουσιάζουν συνεχή αυξητική τάση του ποσοστού τους. Επίσης, το 1990 και η Νομική απέκτησε γυναικεία πλειοψηφία (51,11%).

Στην αντίπερα όχθη βρίσκονται οι Οικονομικές Επιστήμες, οι Θετικές Επιστήμες και η Ιατρική, όπου η γυναικεία πα-

ρουσία, αν και αυξήθηκε, μόλις που αντιπροσωπεύει το 1/3 του συνόλου των φοιτητών. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η γυναικεία πλειονότητα μεταξύ των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια οφείλεται στην κυριαρχία της στα Γράμματα.

Βέβαια, η έντονη παρουσία των Ελληνίδων, και μάλιστα σε σπουδές στο εξωτερικό, σηματοδοτεί μια μεγάλη μεταβολή

Ποσοστό Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά Πανεπιστήμια ανά κλάδο επιστήμης και επίπεδο σπουδών: 1985-1990.

	Α κύκλος σπουδών		Β κύκλος σπουδών		Γ κύκλος σπουδών	
	1985	1990	1985	1990	1985	1990
Νομική	14,62	41,86	7,90	11,36	77,48	46,78
Οικ/κες Επιστ/μες	30,49	54,17	19,51	20,83	50,00	25,00
Γράμματα	24,30	20,40	35,76	34,25	39,94	45,35
Επιστήμες	12,90	20,47	25,37	23,98	61,67	55,55
Ιατρική	15,62	51,80	15,00	18,00	69,38	30,20

ΠΙΝΑΚΑΣ III

στον τρόπο αντιμετώπισης της γυναίκας από την ελληνική οικογένεια, όμως ο περιορισμός τους στα Γράμματα ίσως υποδηλώνει διαφορετική αντιμετώπιση ως προς το επαγγελματικό τους μέλλον. Όμως, αυτό το θέμα, αν και είναι άκρως ενδιαφέρον, ξεφεύγει από τα όρια αυτής της εργασίας.

5.2. Έλληνες φοιτητές στα γαλλικά πανεπιστήμια ανά κλάδο επιστήμης και επίπεδο σπουδών: 1985-1990

Ο πίνακας III είναι σημαντικός, γιατί μας δείχνει ότι μόλις σε μια πενταετία συντελέστηκαν σοβαρές εσωτερικές αλλαγές στην ομάδα των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια.

Σε ό,τι αφορά τον πρώτο κύκλο σπουδών υπάρχει μια συνολική (και πολλές φορές τεράστια) αύξηση των φοιτητών. Τα νούμερα μιλούν από μόνα τους: +231,63% στην Ιατρική, +186,32 στη Νομική, +77,67 στις Οικονομικές Επιστήμες, +58,68 στις Επιστήμες και στον αντίποδα -16,05% στα Γράμματα. Όπως καταλαβαίνουμε, μια νέα πραγματικότητα τείνει να δημιουργηθεί, μεταβάλλοντας το έως σήμερα ισχύον πλαίσιο.

Εδώ δεν έχουμε όλα τα απαραίτητα στοιχεία, που θα μας επέτρεπαν να εις βάθος ανάλυση, όμως, αν αυτή η μεταστροφή δεν οφείλεται στη συμμετοχή της Ελλάδας στα κοινοτικά προγράμματα φοιτητικών ανταλλαγών (κι αν έστω και

μερικώς οφείλεται σ' αυτά) θα έπρεπε ν' αναρωτηθούμε μήπως πρέπει σοβαρά να σκεφτούμε τι χρειάζεται η χώρα αυτούς τους επιπλέον φοιτητές, τη στιγμή που τα ελληνικά πανεπιστήμια είναι υπερπλήρη, η ανεργία των νέων πτυχιούχων διογκώνεται ραγδαίως και η χώρα διέρχεται περίοδο έντονης οικονομικής κρίσης¹⁵.

Ο δεύτερος κύκλος σπουδών δεν περιέχει εντυπωσιακές αλλαγές. Έχουμε σχετικά μεγάλη αύξηση του ποσοστού της Νομικής από 7,90% σε 11,36% και της Ιατρικής από 15% σε 18%. Οι υπόλοιποι τρεις κλάδοι αυξομειώθηκαν ελάχιστα.

Κατά λογική συνέπεια, ο τρίτος κύκλος σπουδών παρουσίασε καθίζηση. Η Ιατρική -56,47%, οι Οικονομικές Επιστήμες -50%, η Νομική -39,62%, οι Θετικές Επιστήμες -10,08%. Σε αντίθεση και πάλι τα Γράμματα εμφανίζουν αύξηση 13,55%.

Η οποιαδήποτε ανάλυση αυτών των αλλαγών απαιτεί ως προϋπόθεση να λάβει κανείς υπόψη του μια σειρά από παραμέτρους που ξεπερνούν κατά πολύ τους στόχους αυτής της εργασίας. Ωστόσο, θ' αποτολμήσουμε την παράθεση δύο διαφορετικών σεναρίων υπό τη μορφή υποθέσεων εργασίας. Ένα θετικό, σύμφωνα με το οποίο, από τη μια η συν τω χρόνω ανάπτυξη των μεταπτυχιακών σπουδών στην Ελλάδα περιορίζει την ανάγκη φυγής στο εξωτερικό (αμβλύνοντας την τελευταία ελληνική απόκλιση από τις συνολικές τάσεις της ομάδας των κοινοτικών

φοιτητών στη Γαλλία), από την άλλη, η παράλληλη αύξηση των προπτυχιακών Ελλήνων φοιτητών στη Γαλλία εντάσσεται στο νέο πλαίσιο της κοινοτικής συνεργασίας και αμοιβαιότητας. Και ένα αρνητικό, περισσότερο κοινωνικοοικονομικής φύσεως, παρά εκπαιδευτικής. Η ανεργία, που πληττει και τους πτυχιούχους μεταπτυχιακού διπλώματος, συνέβαλε στη μεταβολή της άτυπης οικογενειακής / ατομικής πολιτικής που θεωρούσε ένα τέτοιο δίπλωμα σημαντικό παράγοντα κοινωνικής και οικονομικής επιτυχίας και οδήγησε στη (σχετική) εγκατάλειψη αυτού του κύκλου σπουδών. Ενώ η αύξηση του πρώτου κύκλου σπουδών ίσως σηματοδοτεί την αναζήτηση μιας υποθετικής ανώτερης ποιότητας σπουδών στο εξωτερικό.

Συνοψίζοντας τα στοιχεία που παραθέσαμε, θα λέγαμε ότι οι κυριότερες μεταβολές που συντελέστηκαν στο σώμα των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια, το διάστημα 1975-1990 ήταν οι παρακάτω:

- α. Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70 έχουμε μια εντονότατη αύξηση του αριθμού των Ελλήνων φοιτητών. Αντιθέτως κατά τη δεκαετία του '80 παρατηρείται ραγδαία ελάττωση του αριθμού τους. Στο τέλος αυτής της δεκαετίας ο αριθμός τους δείχνει να σταθεροποιείται στο επίπεδο που ήταν το 1975.
- β. Το 1975 οι γυναίκες αντιπροσώπευαν το 1/3 των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια. Κατά τη δεκαετία του '80, παρατηρείται έντονη αύξηση της γυναικείας παρουσίας, η οποία στο τέλος της δεκαετίας μετατρέπεται σε κυριαρχία, αφού αγγίζει το 60%.
- γ. Σε ό,τι αφορά την επιλογή της επισημής, τα Γράμματα σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο αντιπροσωπεύουν την πρώτη επιλογή των Ελλήνων φοιτητών. Όμως, συν τα χρόνια, η επιλογή αυτή καθίσταται απόλυτη. Αντιθέτως, ενώ το 1975 η δεύτερη επιλογή ήταν οι Θετικές Επιστήμες, το 1990 είναι η Νομική, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερη άνοδο.
- δ. Το επίπεδο σπουδών κρύβει, κατά τη γνώμη μας, τη σημαντικότερη μεταβολή. Το 1975 οι φοιτητές του πρώτου κύκλου σπουδών είναι η πολυπληθέστερη ομάδα. Το 1985 είναι οι φοιτητές του τρίτου κύκλου και μάλιστα περισσότεροι από τους μισούς προετοιμαζαν ένα μεταπτυχιακό δίπλωμα. Την τελευταία, όμως, τριετία καταγράφηκε μια νέα μεταστροφή με την εκ νέου αύξηση του αριθμού των φοιτητών του πρώτου κύκλου (όλων των κλάδων πλην των Γραμμάτων).
- ε. Η γυναικεία κυριαρχία δεν είναι ισοκατανομημένη σε όλους τους κλάδους

επιστημών. Υπάρχει εντυπωσιακή κυριαρχία στα Γράμματα, πλειοψηφία στη Νομική, ενώ στις υπόλοιπες επιστήμες η γυναικεία παρουσία περιορίζεται στο 1/3.

- στ. Οι Έλληνες φοιτητές στη Γαλλία βρίσκονταν στην πλειονότητά τους εγγεγραμμένοι στα πανεπιστήμια της περιοχής Παρισιών. Όμως, στο τέλος της δεκαετίας του '80, η παρουσία τους σ' αυτή την περιοχή εξασθενίζει σημαντικά, ειδικά στους δύο πρώτους κύκλους.

Κλείνοντας αυτό το άρθρο, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε ότι, εκ πρώτης τουλάχιστον όψεως, η παρουσία των Ελλήνων φοιτητών στα γαλλικά πανεπιστήμια έχει αποκλειστικούς σχέσεις με μια άτυπη ελληνική οικογενειακή εκπαιδευτική πολιτική και σε ορισμένα σημεία με την επίσημη γαλλική πολιτική που αφορά στους ξένους φοιτητές, ενώ απουσιάζει καθ' ολοκληρία η όποια ελληνική πολιτική επί του θέματος. Αν αυτή η παρατήρηση είναι πραγματική, δικαιούμαστε να αναρωτηθούμε για τις συνέπειες της έλλειψης αυτής της πολιτικής για την Ελλάδα. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επειδή τα στατιστικά στοιχεία αυτής της εργασίας προέρχονται από την ίδια πάντα πηγή δεν θα την αναφέρουμε συνέχεια.
2. Σταμέλος, Γ., 1990, «le phénomène étudiant étranger. Le cas des étudiants Hellènes dans les Universités françaises», Διδ. Διατρ., Παν/μιο Paris VIII, Παρίσι.
3. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ουνέσκο ήταν τρίτη στον κόσμο μετά το Ιράν και την Μαλαισία το 1981, με 31.509 φοιτητές (εις «Bulletin» du Bureau international d'éducation, vol. 236/237, 3ο/4ο τρίμηνο 1985).
4. Με εξαίρεση ίσως τους απόδημους και τους ομογενείς (με την προϋπόθεση ότι τους καταγράφουμε ως ειδική κατηγορία «ξένων φοιτητών»).
5. Για παράδειγμα, η μορφωτική συμφωνία των δύο κρατών, που υπογράφηκε στην Αθήνα στις 19/12/1938 και επιβεβαιώθηκε στο Παρίσι στις 25/4/1939, προέβλεπε τις αμοιβαίες εκπαιδευτικές ανταλλαγές (άρθρο 3, 4). Βάσει αυτής της συμφωνίας, 29 Έλληνες πήγαν στη Γαλλία με υποτροφία του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών... Δεν γνωρίζουμε πόσοι Γάλλοι ήρθαν στην Ελλάδα...
6. Πηγή: *Annuaire statistique de la France*, Présidence du Conseil, 1939, σελ. 29.
7. Ministère de l'Éducation Nationale, *Decret Imbert*, Παρίσι. - Cans, R., «Des étudiants très étrangers», εις εφημ. *Le Monde*, 22-23-24/Μαΐου/1980.
8. Το 1989 όμως οι φοιτητές ήταν 833 και το ποσοστό τους 30,58%.
9. Οι αιτίες αυτού του φαινομένου μοιάζουν να είναι πολλαπλής φύσεως. Από τη μια, οι Γάλλοι εφαρμόζουν σχετικά σκληρή πολιτική στις αναγνωρίσεις ξένων πτυχίων, στην προσπάθειά τους να υποστηρίξουν και να αναδείξουν τα πτυχία τους (πολλές

φορές με τρόπους που είναι στα όρια των διμερών συμφωνιών...), από την άλλη, πρώτον, η Ελλάδα δεν μοιάζει να δείχνει το απαραίτητο ενδιαφέρον υποστήριξης των πτυχίων της, δεύτερον, δεν υπάρχει ακριβής αντιστοιχία των πανεπιστημιακών τμημάτων των δύο χωρών και τρίτον, πολλές φορές οι Έλληνες φοιτητές αλλάζουν κατεύθυνση και επιχειρούν εγγραφή σε τμήματα που ξεφεύγουν από το ακριβές αντικείμενο του πτυχίου τους (χωρίς να ξεχνάμε τις «ελληνικές ιδιαιτερότητες» και τις ελλείψεις πανεπιστημιακών τμημάτων που υπήρχαν ως κάποια εποχή). Γι' αυτό, συν τα χρόνια, αφ' ενός μεν με τη δημιουργία νέων τμημάτων στα ελληνικά πανεπιστήμια και αφ' ετέρου μέσω της ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, αυτού του είδους τα προβλήματα μειώνονται.

10. Το άθροισμα των τριών κύκλων αποκλίνει ελαφρά από το σύνολο των Ελλήνων φοιτητών, γιατί η Στατιστική Υπηρεσία έχει και μια κατηγορία «αταξινόμητων» φοιτητών. Αυτή, τα τελευταία χρόνια, δεν ξεπερνά το 0,2%. Το 1975 όμως ήταν 3,3%.
11. Σύμφωνα με τα στοιχεία το 1985/86 οι τρεις σημαντικότερες επαρχιακές πόλεις υποδοχής Ελλήνων φοιτητών ήταν: η Λυών, το Στρασβούργο και το Μονπελιέ. Το 1990/91 ήταν η Γκρενόμπλ, το Στρασβούργο και η Λιλ. Η αλλαγή της κατάταξης δείχνει, εκτός των άλλων, ότι (πλην ίσως του Στρασβούργου) η ελληνική παρουσία στις πόλεις αυτές εξαρτάται περισσότερο από τις προτεραιότητες της γαλλικής πολιτικής παρά από την επιλογή των ιδίων των ενδιαφερομένων.
12. Από ό,τι φαίνεται, το «ελληνικό δαιμόνιο» είχε ανακαλύψει τα παραθυράκια της γαλλικής πολιτικής. Έτσι, πολλοί από τους Έλληνες φοιτητές βρέθηκαν με... οικογενειακό σπίτι ή... συγγενείς στο Παρίσι (περιπτώσεις που εξαιρούνταν από τον αποκλεισμό!).
13. Για παράδειγμα, οι Έλληνες με πανεπιστημιακό πτυχίο από την Ελλάδα ξέφευγαν από τον αποκλεισμό, αφού ως πτυχιούχοι είχαν δικαίωμα αίτησης εγγραφής σε πανεπιστήμιο της περιοχής Παρισιών. Κατ' αυτό τον τρόπο, ακόμα κι αν τα πανεπιστήμια της περιοχής δεν τους έδιναν την απαραίτητη ισοτιμία και το δικαίωμα εγγραφής στον τρίτο κύκλο σπουδών, τους έκαναν δεκτούς χωρίς περιορισμούς στο δεύτερο κύκλο, σχεδόν αυτόματα.
14. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα γενικά στοιχεία που διαθέτουμε για το 1992/93, κινήθηκαν προς την Γαλλία στα πλαίσια του «Ερασμός» 16.939 κοινοτικοί φοιτητές, εκ των οποίων μόλις οι 3.455 στην ευρύτερη περιοχή Παρισιών (Île de France) ή το 20,4%... (πηγή: *Inter-university Cooperation Programme*, prepared by ERASMUS Bureau for the Task Force Human Resources, Education, Training and Youth, 1992).
15. Αρκεί να θυμηθούμε ότι από την Ελλάδα έφυγαν 190.646.000(*) εκατομμύρια δολάρια για σπουδαστικό συνάλλαγμα μόνο για το 1990 (που προοριζόνταν για τους 28.380**) Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού, εκ των οποίων το 80% (79,78%), ήταν προπτυχιακού επιπέδου).

(*) Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 1991, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, Αθήνα, Ιούλιος 1991.

(**) Πηγή: Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 30/8/92.

Να προσθέσουμε ακόμα ότι:

α. Σύμφωνα με τις συντηρητικές εκτιμήσεις μιας έρευνας (Παπάς Γ., 1989, «Τα σχέδια για ανώτερες σπουδές των τελειοφοίτων γενικών λυκείων», εις πρακτικά ημερίδας που πραγματοποιήθηκε στο ΕΙΕ τη 19η Μαρτίου 1988 από τον Σύλλογο Αποφοίτων Βαρβακείου) ο φοιτητής του εξωτερικού στοιχίζει πέντε φορές πιο ακριβά από το φοιτητή στην Ελλάδα.

β. Έχοντας το 80% των Ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού στον προπτυχιακό κύκλο σπουδών, ως κρυφούς φοιτητές, οποιαδήποτε εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα σε αυτό το επίπεδο είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Η συνέπεια, αργά ή γρήγορα, εμφανίζεται και δεν μπορεί να είναι παρά μια και μοναδική: η ανεργία των πτυχιούχων (για παράδειγμα δες την περίπτωση των μηχανικών, από τους οποίους ο ένας στους τρεις σήμερα στην Ελλάδα προέρχεται από πανεπιστήμιο του εξωτερικού και η ανεργία πλήττει τον κλάδο).

Πηγή: α. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 1989, *Ενημερωτικό Δελτίο*, 13/11/89.

β. Εφημ. *Η Καθημερινή*, 11/12/88).

(Συνέχεια από σελ. 87)

τρόπος με τον οποίο οργανώνονται, οροθετούνται, ταξινομούνται και μεταδίδονται οι σχολικές γνώσεις επηρεάζει αποφασιστικά τη δόμηση της εμπειρίας και της συνείδησης των μαθητών και, συνεπώς, συμβάλλει στη διαμόρφωση της κοινωνικής τάξης. Βλ. συγκεκριμένα: B. Bernstein, «On the Classification and Framing of Educational Knowledge» στο B. Bernstein, *Class, Codes and Control* τόμος 1, London, Routledge and Kegan Paul, 1971, επίσης B. Bernstein, *Class and Pedagogies: Visible and Invisible*, Paris, OECD, 1973 και στα ελληνικά B. Bernstein, *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος*, (μτφ. Ι. Σολομών), Αθήνα εκδ. Αλεξάνδρεια, 1989.

68. Το παράδειγμα εργασίας στο σχολικό τυπογραφείο (βλ. παραπάνω, σημ. 59) δείχνει πώς υλοποιείται αυτή η ενοποίηση των σχολικών γνώσεων.

69. Βλ. E. Freinet (1972), ό.π., σ. 92. Η κατάργηση των παραδοσιακών σχολικών προγραμμάτων που περιλαμβάνουν διακεκριμένα μαθήματα είναι κοινή πρακτική πολλών εκπροσώπων του ρεύματος της Νέας Αγωγής. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα «κέντρα ενδιαφέροντος» του O. Decroly ή τα προγράμματα εκπαίδευσης στο πειραματικό σχολείο του J. Dewey στο Σικάγο.

70. Στο ίδιο, σ. 176.

71. Σχετικά βλ. J. Testanière (1989), ό.π.